

Türkiye'de Kürt Siyaseti: İdeoloji, Kimlik ve Dönüşümler

Cengiz Güneş *

Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan

Ali Kemal Özcan

Routledge Advances in Middle East and Islamic Studies, London and New York, Routledge,

2006, 310 sayfa., ISBN 0 415 36687 9 (hbk), £90

The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilisation and Identity

David Romano

Cambridge, Cambridge University Press, 2006, 290 sayfa, ISBN 10: 0 521 85041 X (hbk),

£48.00, ISBN 10: 0 521 68426 9 (pbk), £18.99

Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers? The Kurdish National Movement in Turkey

Paul White

London, Zed Books, 2000, 272 sayfa, ISBN 1 85649 821 2 (hbk), £55, ISBN 1 85649 822 0

(pbk), £19.99

Türkiye'deki Kürt ulusal hareketinin 1960'lardan itibaren yükselişi ve son 25 yıldır Kürdistan İşçi Partisi (Kürtçe kısaltmasıyla PKK) ile Türk devleti arasında süregelen çatışma, "Kürt meselesi"ni Türkiye siyasetinin

---

*- Essex Üniversitesi

merkezine yerleştirdi. PKK'nin Türk devletine karşı mücadelesinde önemli bir sayıda Kürdü mobilize etme konusundaki başarısı ve bunun yanı sıra geniş Kürt ulusal hareketi tarafından ortaya konan siyasi meydan okuyuş, Kürt ulusal hareketinin 1960'lardan bu yana yükselişi, ideolojik evrimi ve yol açtığı güncel Kürt siyasi kimliğinin doğası hakkında önemli soruları ortaya koymaktadır.

Bu makalede değerlendirilen (yukarıda ismi verilen) kitaplar, bu kitaplar arasında kayda değer farklılıklar olduğunu göz önünde bulundurarak, filizlenen bu literatüre güncel katkılar olarak düşünülebilir. Özcan'ın çalışması, PKK'yi bir hareket olarak anlamak ve PKK'nin Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğine etkisini analiz etmek için “toplumsal davranış” (*collective behaviour*) ve “toplumsal hareketler” (*social movements*) teorilerine başvurmuştur. Özcan'ın çalışması, PKK tarafından basılan geniş siyasi literatürü inceleyen nadir çalışmalardan biri olarak görülmelidir. Romano'nun kitabının ana vurgusu ise, Irak ve İran'daki Kürt ulusal hareketleri üzerine bölümler içermesine rağmen, Türkiye'deki Kürt hareketi üzerinedir. Romano, “insanların etnik milliyetçi örgütlere nasıl mobilize olduğunu” (s. 2) anlamak için “kaynak mobilizasyonu” (*resource mobilization*) ve “rasyonel seçim” (*rational choice*) yaklaşımlarına yaslanan teorik bir açıklama sunmaktadır. White'ın kitabı ise Kürt toplumunun 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar bir analizini sunan bir siyasi tarih muhasebesi olarak nitelendirilebilir. White, Kürt ulusal hareketinin 1960'lardan beri yaşadığı siyasi modernleşme sürecini anlamak ve analiz etmek için Max Weber'in “karizmatik otorite” (*charismatic authority*) ve Eric Hobsbawm'ın “ilkel asiler” (*primitive rebels*) kavramları üzerinden yürütülen tartışmalardan yola çıkıyor. Bu kitap eleştirisinde, bu kitapların Türkiye'de Kürt ulusal hareketinin 1960'lardan beri süregelen yükselişini anlamamıza yönelik katkılarını değerlendireceğim. Özellikle, yazarların Kürt milliyetçiliğinin 1960'larda yeniden ortaya çıkışındaki sosyopolitik ve ekonomik faktörlere atfettikleri role ve Kürt milliyetçiliğinin ideolojik evrimi ile bunun yarattığı Kürt kimliğine dair yapılan tartışmalara odaklanacağım.

Kürt Milliyetçiliğinin 1960'lar ve 1970'lerde Yeniden Ortaya Çıkışı

Bu bölümde, Kürt ulusal hareketinin yükselişini anlamak için öne sürülen açıklamaları analiz edeceğim. Literatürde vurgulanan sosyal, siyasi ve ekonomik değişimlere bakarak başlayacağım. Bundan sonra, Kürt aktivistler ile Türkiye'deki sosyalist hareket arasındaki ilişkiyi detaylı bir biçimde inceleyeceğim.

Sosyopolitik ve Ekonomik Faktörler

Kürt milliyetçiliğinin 1960'lardan itibaren yükselişini açıklamak için çeşitli siyasi ve ekonomik faktörler özellikle vurgulanmaktadır. Ekonomik geri kalmışlık ve Kürt bölgesinin az gelişmişliği, White tarafından ekonomik geri kalmışlık ve Kürtlerin radikalleşmesi arasında bir bağlantı kuran “Türkiye

Kürdistan'ın Politik Ekonomisi” (*the Political Economy of Turkish Kurdistan*) isimli bölümde detaylı bir biçimde incelenmektedir: “Türkiye'nin Kürt bölgesinde yaşayanlar, Türkiye'nin sorunlu ekonomik reform denemelerinden en fazla muzdarip olanlardı” (s. 124). Romano ise Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğinin yeniden ortaya çıkışını açıklarken, 'yapısal durumlar'ı (*structural conditions*) ve 'politik fırsat yapıları'nı (*political opportunity structures*) inceliyor. Romano, özellikle 1960'lardaki demokratikleşmeye, ekonomik gelişmeye, ve Kürtlerin köyden şehirlere göçüne vurgu yapmaktadır. Romano'nun analizine göre, bu faktörlerin hepsi bir arada 'geleneksel olmayan bir Kürt milliyetçi eliti'ni yarattı ve bu elit 1960'lar ile 1970'lerde Türkiye'deki Kürt hareketinin öncüsü oldu (s. 41). Eğitim sayesinde, Kürtler milliyetçilik ve sosyalizm fikirleriyle tanıştılar ve Türk devletine muhalefetlerini ifade etmek için bir platform sunduğu için Türkiye sol hareketine dâhil oldular (s. 143). Romano, ayrıca, ekonomik fırsat eksikliğinin Kürtlerin radikalleşmesinde ve Kürt özgürlük davasını sahiplenmelerinde önemli bir rol oynadığını belirtiyor. Bu durum, sayıları gittikçe artan eğitim görmüş Kürtlerin 'durumlarını iyileştirmek' (s. 42) için herhangi bir imkân bulamamalarından kaynaklanıyordu.

Ancak, Romano, ekonomik fırsat eksikliğinin Kürt elitlerini sol ve Kürt siyasi eylemliliklerine mobilize etmesindeki önemini genelliyor gibi görünüyor. Romano'nun Kürt ulusal hareketinin yükselişinde önemli bir rol oynayan kişiler olarak ayırdığı, 1960'ların ve 1970'lerin önde gelen Kürt aktivistleri, düzenli meslek sahipleri ya da durumu iyi olan ailelerden gelen öğrencilerdi: örneğin, 1960'lardaki öncü Kürt aktivistlerinden Naci Kutlay bir doktordu; Musa Anter tanınmış bir entelektüel, iş adamı ve gazeteciydi; Sait Elçi ise bir muhasebeciydi; bunun dışında, milletvekillik, senatörlük, hatta bakanlık gibi önemli kamusal ve özel pozisyonlara yerleşebilen ve de yerleşmiş, Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinde okumuş birçok hukuk, tıp ya da ekonomi öğrencisi de vardı. Ayrıca, bu yeni Kürt elitinin yürüttüğü ve büyük bir maddi getiri beklentisi olmayan dergi ve kitap basma gibi eylemliliklerin yaratılması ve sürdürülmesi için önemli bir derecede finansal kaynak gerekiyordu. Aslında, Kürt elitleri, milliyetçi bir eylemlilikte bulunarak, mesleki konumlarını ve statülerini riske atmış oluyorlardı çünkü bu gibi eylemliliklerde bulunmak Türk toplumunda ilerlemenin önünde bir engel olarak görülüyordu. Bunların hepsi, ekonomik fırsatların azlığının önde gelen bu aktivistlerin mobilizasyonunda önemli bir rol *oynamadığını* gösteriyor.

White ise 1960'lardaki siyasi aktivizmi analiz ederken, milliyetçi Türk dergilerde Kürtler arasında yaygın bir hoşnutsuzluk yaratan Kürt karşıtı makalelerin yayınlanması (s. 132-133) ve Kürt aktivistler tarafından basılan dergiler gibi Türkiye'de Kürt milliyetçiliğinin yeniden doğuşuna sebep olan siyasi olaylar ve süreçlere vurgu yapıyor. Bunun gibi nedensel bir açıklama önemli olsa bile, daha fazla temellendirilmesi mümkün görünmektedir. Örneğin, Kürt aktivistlerin Kürt bölgesinin geri kalmışlığını sorunsallaştırmaları ve Kürtlerin ezilmişliğine yönelik yorumlarını

yayıdıkları dergilerin içeriğinin analizi, yapılması durumunda Kürt aktivistlerin 1960'larda dile getirdiği belli siyasi ve ekonomik talepler üzerine önemli bir veri sağlayabilir.

Türk solundaki Kürt Aktivistler

1960'lar boyunca, birçok Kürt aktivisti Türk sol grupların eylemliliklerinde yer aldı ve ortak bir sosyalist programa bağlı gözükmüyorlardı. Fakat 1970'lerin ortalarında Kürtler Türk soluna desteklerini geri çekip bilfiil devrimci Kürt grupları ve partileri kurmaya başladılar. Romano ayrışma sürecini açıklamak için 'politik fırsat süreçleri'nin 'olgunlaşması'nı ve 1970'ler boyunca siyasi sistemin Kürtlerin taleplerine karşı kapalı yapısını incelemektedir (s. 46-48). Çok sayıda Kürt siyasi örgütünün ortaya çıkması, 'politik fırsat süreçleri' ile açıklanıyor ve Romano 1970'lerin ortalarında çoğu Kürdün gözünde milliyetçi taleplerinin mevcut kurumsal sistem içinde dile getirilemeyeceğinin gözle görünür derecede berraklaştığını belirtmektedir. Kürtlerin bağımsız örgütlenme kararında, Türk solunun Kürtlerin taleplerini reddetmesinin veya münferit ya da hususi olarak Kürt taleplerini kapsamamasının önemini haklı olarak vurgulasa da, Romano ne Kürt aktivistlerin öne sürdüğü hususi talepleri detaylandırmakta ne de Kürtlerin bağımsız örgütlenmelerini öne sürmelerine yönelik beyan ettikleri sebepleri tartışmaktadır. Kürt sosyalistlerinin dillendirdiği ve 1970'ler boyunca gitgide radikalleşen talepler, Türkiye sosyalist hareketinin programında kendisine yer bulamadığından dolayı Kürtlerin Türk solundan ayrışmasında önemli bir rol oynamıştı. Bunun yanında, Romano ne Kürt sosyalistlerinin pozisyonlarının Türk sosyalistlerinden nasıl farklılaştığını açıklamakta ne de 1960'lar ve 1970'lerde gerçekleşen ve birçok ideolojik ile teorik ayrımı gözler önüne serecek olan tartışmalara değinmektedir.

Konuya dair önemli bir yer ayırmakla birlikte ve kitaptaki bir bölüme “Kürt Ulusal Hareketi ve Türkiye Solu: 1965-99” (*The Kurdish National Movement and the Turkish Left: 1965-99*) başlığını vermiş olmasına rağmen, White da Kürtlerin sosyalizm için ortak mücadeleyi neden terk ettiklerine ve niye farklı bir yol izlediklerine dair bir analiz sunmuyor. Böyle bir analiz, erken dönem Kürt ulusal hareketi tarafından dile getirilen ve Kürt kitleler tarafından güçlü bir yankı bulan iddiaları ve talepleri anlamak için önemli olabilirdi. Özcan ise Türkiye sosyalist hareketi ve Kürtlere dair kısa bir tartışma yürütüyor (s. 86-92) fakat Türk solundan ayrışma meselesi ile ilgilenmiyor. Kısacası, 1970'lerde “ulusal sorun”a dair Kürt sosyalistler ve Türk muadilleri geçen çeşitli ideolojik ve teorik tartışmalar, sosyalist Kürt 'ulusal kurtuluş söylemi'nin ortaya çıkışı ve farklılaşmasının bütünlüklü bir analizini verebilirdi fakat burada değerlendirilen kitapların hiçbirinde bu analiz yapılmış değil.

Kürt Ulusal Hareketi'nin İdeolojisi ve Kürt Kimliği

1980'ler ve 1990'lı yılların başlarında, Türkiye'de Kürt kimliğinin

oluşmasında hegemonik olan söylem ulusal kurtuluş söylemi olmuştur. Bu bölüm, yukarıda adı geçen kitapları, Kürt hareketinin ideolojisi, bu ideolojinin dönüşümü ve bu ideolojik hat üzerinden oluşan Kürt kimliği kavramsallaştırması bağlamlarında inceleyecektir. 1980'lerin başından itibaren Kürt direnişi içerisinde PKK'nin hâkim güç haline gelmesi sonucunda, bu kitapların hepsi kayda değer biçimde PKK'ye yer vermektedir.

PKK'nin İdeolojisi ve Söylemi

Özcan'a göre, PKK'nin erken dönemlerindeki siyasi amacı sosyalist bir Kürdistan'ın devrimci eylemliliklerle kurulmasıydı ve örgütsel yapı demokratik merkezîyetçilik prensibi etrafında şekillenmişti. PKK üyeliği, ortaya konan amaçlara tam zamanlı bir bağlılık gerektirirken, kadroların 'şahsi yaşamları'ndan ve 'bireysel inisiyatif'lerinden vazgeçmelerini de gerekli kılmıştır (s. 156). PKK, 'Kürtlerin yozlaşması'nın nedeni olarak tespit ettiği Kürtlerin kökleşmiş parçalanmışlıkları sorununu aşmak amacıyla, eğitim çalışmalarını ve ideolojik kaynaklarını bu konu üzerine yoğunlaştırdı (s. 154). 1980'lerin başından itibaren, PKK lideri Abdullah Öcalan, 'karizmatik otorite'sini geliştirmeye ve daha güçlü bir şekilde ortaya koymaya başlarken, Özcan'a göre, bu 'hem parti örgütlenmesi içerisinde hem de Kürt kitleleri nezdinde etkin bir motivasyon kaynağı' oluşturmanın bir yoluydu.

Özcan çalışmasının uzun bir bölümünü PKK'nin ideolojisi ve söylemine ayırmaktadır. Lakin 'söylem' (*discourse*) ve 'ideoloji' gibi anahtar kavramların nereye tekabül ettiğine işaret etmemektedir. Bu kavramların çalışma içerisinde berraklaştırılmamış olması kendisi için zorluklar yaratırken, PKK'nin söylemini ve ideolojisini ortaya koyma noktasında birtakım karmaşalara ve basitleştirmelere mahal vermektedir. Örneğin, Özcan'a göre, PKK'nin parti programı, sosyalist devrim yolunda bir ulusun 'ulusal' kurtuluşunu 'birincil aşama' olarak gören alışlagelmiş komünist partilerin 'Kürdileştirilmiş' bir kopyasıydı. Bununla beraber, Özcan, PKK ve 1970'lerde aktif olan diğer Kürt partileri arasındaki ideolojik benzerlikleri tartışırken şunu kaydetmektedir: 'çarpıcı olan nokta şudur ki [PKK tarafından] ortaya konan görüşler, tespitler, öneriler, amaçlar ve hedefler Kürtlerin ulusal ve toplumsal kurtuluşunu gerçekleştirmeyi şiar edinen diğer benzer siyasi inisiyatiflerin programlarının bir kopyasıdır' (s. 101).

PKK'nin ulusal kurtuluş söylemine ilişkin diğer Komünist ve Kürt partilerinin programının bir *kopyası* olduğu şekilde yapılan nitelendirme, ilk olarak 1970'lerde ulusal kurtuluş mücadelesi söyleminin 1970'lerin başında geçirdiği ayrışma/farklılaşma (*individuation*) sürecini ve ikincil olarak ise 1970 sonlarında bu söylemin PKK tarafından telaffuz edilme biçimini göz ardı etmektedir. Kürt partilerinin kilit niteliğinde olan metinlerinde *kayda değer* benzerlikler olduğu varsayılacak olsa bile (bu durumun şaşırtıcı olmamasının sebebi hegemonik olan söylemin ulusal kurtuluş söylemi

olması ve birçok Kürt partisinin, değişen seviyelerde, Kürt mücadelesine ve sosyalizme inanmış olmasıydı), 1970 sonlarında Kürt örgütleri izlenecek strateji ve eylem konusunda coşkulu bir münazara halindeydiler. Bundan dolayı, Özcan'ın çalışmasının sınırlı kalmasının nedeni -PKK'nin amaç ve hedeflerinin kurulduğundan bu yana *nasil* dönüştüğünü göstermek amacıyla- Özcan'ın yalnızca Öcalan'ın kitaplarını ve PKK'nin yayınlarını gözden geçirerek PKK'nin söylemleri üzerine bir tartışma yürütmüş olmasıdır. Ardından gelen tartışma ise spesifik olarak PKK söyleminde inşa edilen Kürdi ulusallık taleplerini ya da buradan türeyen Kürt kimliği olgusunu idrak etme amacıyla değildir. Ayrıca, Özcan'ın incelemesi, PKK'nin Kürt ulusunun birliğini 'tahayyül etmesine' ve kavramsallaştırmasına olanak tanıyan Newroz'un bir 'köken miti' olarak kurulumu da dâhil olmak üzere- Kürt ulusu kavramının PKK söyleminde inşa edilmesi üzerine yapılan tartışmaya dair bir çerçeve önermemektedir.

PKK'nin ideolojisi ve yaslandığı diskur bağlamında, White'ın çalışmasının da benzer basitleştirmelere ve engellere çakılı kaldığı söylenebilir. White, PKK'nin ideolojik karmaşıklığını ve yıllar yılı ortaya koyduğu talepleri (siyasi iddiaları) anlamak yönünde bir amaç edinmeyerek şunu iddia etmektedir: 'PKK Marksist ve Leninist olduğunu iddia etse de PKK'nin ideolojisi, taktikleri ve stratejisi Stalinizm ile milliyetçiliğin bir karışımıdır' (s. 136). Ayrıca, White, PKK'nin kullandığı taktik ve stratejiler bakımından PKK'yi Stalinist olarak nitelendirmektedir (s. 142):

Teorik olarak, PKK, birinci aşaması birleşik, demokratik ve bağımsız bir Kürdistan'ı (Türkiye, İran, Irak ve Suriye'deki Kürt bölgelerini kapsayan) 'milli demokratik devrim' aracılığı ile gerçekleştirmek olan iki aşamalı devrim stratejisine bağlıdır.

Bu analiz ciddi bir şekilde PKK'nin söylemini basitleştirirken PKK'nin ortaya koyduğu spesifik talepleri ve siyasi iddiaları anlama gayretine girişmemektedir.

Romano ideolojiye ve söyleme dair daha incelikli bir yaklaşım sunmaktadır. PKK'nin ideolojisi ve söylemi 'Türkiye'deki Kürt kimliği ve kültürel araçlar' tartışması üzerinden yürütülürken, bu tartışma Romano'nun çalışması içerisinde kayda değer bir yer tutmaktadır. Kültürel araçlar 'belirli bir nüfus için geliştirilebilecek kültürel çerçeveler' olarak tanımlanırken, Romano esasen dikkatini 'örgütlerin bilinçli ve stratejik çabası sonucu oluşan değil, nüfus içerisinde zamanla yaygınlaşan kültürel çerçeveler' üzerinde yoğunlaştırmaktadır (s. 101). Bununla ilişkili olarak, Kürt kimliğini politize etmek ve Kürtleri Türk Devleti'ne karşı mobilize etmek amacıyla, PKK, devletin Kürtlere yönelik baskısını çerçeveleme stratejisi olarak kullanmıştır (s.131). Ayrıca, ulusalcı siyasi iddialarını ileriye taşıyabilmek amacıyla, PKK 'ortak soya dair ulusal Kürt mitlerini kullanarak kendisini aynı alandaki diğer

gruplardan ayırtmıştır' (s.131).

PKK'nin kültürel çerçevesinin neden başarılı olduğunu açıklayabilmek adına, Romano, PKK'nin kullandığı stratejilere, taktiklere ve kaynakları nasıl mobilize ettiğine odaklanmaktadır. Hâlihazırda kurulmuş olan ağları kullanarak ve ağlar ile köylüler arasındaki çatışmalarından faydalanarak, PKK öncül kadroları ('politik girişimcileri') örgütün tabanını ve eylemlerini genişleterek köylülerin sempatisini kazanabildi (s. 72-72). Ayrıca, Romano'ya göre, PKK'nin Türk devletine olan saldırıları devlet kontrolünün sınırlılığını gösterirken PKK'nin inandırıcılığını daha ileriye taşıdı. Bu değerlendirmeleri yaparken ağırlıklı olarak mobilizasyon sürecine yoğunlaşmak, PKK'nin stratejilerinin ideolojisinden ayrı bir biçimde ele alınmasıyla sonuçlanmaktadır. Romano'nun bahsini ettiği PKK'nin ağlar ile köylüler arasındaki uyumsuzluklara dâhil olması sadece köylünün pozisyonunu güçlendirmekle kalmadı, aynı zamanda çatışmanın doğasını *yeni* bir anlam yükleyerek dönüştürdü: bu yeni anlam, Kürdistan'daki ulusal sorunun bir boyutu olarak köylülerin feodal baskıya karşı mücadele etmesiydi.

PKK Söylemindeki Değişimler

Özcan, PKK'nin Kürtlerin hakları ve talepleri konusunda ortaya koyduğu siyaseti değiştirmesi hakkında, 'Bağımsız, Birleşik ve Demokratik Kürdistan' vurgusundan daha belirsiz bir terim olan 'Özgür Kürdistan'a geçişin altını çizerek 'bağımsız-birleşik Kürdistan talebinin 1980 sonlarına doğru nerdeyse yitip gittiğini' belirtmektedir (s. 104). Özcan ayrıca PKK'nin söylemindeki Marksist elementlerin ağırlığını yitirmesini, PKK lideri Öcalan'ın Marksizm vurgusunu 'insancillaştırma', 'toplumlaşma', 'insanın kurtuluşu' ve 'özgürleşmiş birey' gibi kavramlarla tedricen yer değiştirdiğine dayandırmaktadır. Özcan, Öcalan'ın konuşmalarının analizine yaslanarak, ideolojik bir rehber haline gelen her şeyi kapsayan ve açıklayan ideolojik bir duruşa karşıt olarak, Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Blok'unun çöküşüyle de birlikte, PKK'nin nasıl sosyalizm ve Marksizm'den tamamen uzaklaştığını tasvir etmektedir (s. 121). Özcan'ın iddiasına göre, bu değişim yeni bir strateji niteliğinde olan ve PKK'nin yeni siyasi programı haline gelen Öcalan'ın savunmalarıyla yeni bir kulvara girmiştir. Son süreçteki söylemde ön plana çıkan 'Demokratik Cumhuriyet', 'Özgür Birliktelik' ve 'Demokratik Çözüm' gibi kavramlar da bu minvalde anlaşılmalıdır. Yani, Özcan'a göre, Kürt meselesine demokratik çözüm olarak yapılan öneriye göre Türkiye sınırlarının son şeklinin korunması mevzu bahistir.

Özcan'ın PKK'nin söylemindeki kayda değer değişimlerin arkasında yatan nedenlere dair yürüttüğü tartışmanın anlaşılmasının biraz zor olduğu söylenebilir. Özcan'a göre: "mücadele ilerledikçe, kitlesel katılımların ve etkileşimlerin hızlı bir şekilde artmasıyla birlikte dönüşümler, değişimler, başkalaşmalar ve metamorfozlar gerçekleşir" (s. 121). 1993'ten bu yana PKK'nin söyleminde vuku bulan değişimleri açıklamak adına ise Romano

siyasi fırsat yapılarındaki değişimlere odaklanmaktadır. Özellikle de Türkiye'de meseleye bir çözüm üretme gayretinde olan elitlerin ortaya çıkması (örn. Cumhurbaşkanı T. Özal) ve PKK'nin 'imajını geliştirmeye ve daha fazla müttefiğe ihtiyaç duyması' bu siyasi fırsat yapılarından ileri gelmektedir. Özcan'a göre, artan bir şekilde, PKK Kürtlerin mağduriyetlerini insan hakları söylemi içerisinden dillendirmeye ve Kürdi talepleri demokrasi talebi, azınlık hakları olarak çerçevelemeye başlayarak 'terörist imajını' söküp atmaya çalıştı. (s. 145). Romano'nun PKK'nin bir stratejiden diğerine geçişe dair yaptığı tasnifin sorunlu olmasının nedeni PKK'nin strateji değişimin çok daha kapsamlı olması, Kürt ulusal hareketinin amaçlarının, hedeflerinin ve yürüttüğü siyasi projenin sürekli yeniden tanımlamasıdır. Romano'nun ortaya koyduğu argüman, PKK'nin stratejisini formüle ederken sahip olduğu niyetlere ve çıkarlara odaklanıp bu kadar kökten bir değişimin altında yatan nedenlere dair açıklamalar getirmemektedir.

Kürt Kimliği

Romano'nun çalışması Kürt kimliği siyasetine ilişkin 'ulusalcı Kürt muhalefetinin neden Türkiye'de yükseldiği ve ülkedeki Kürtlerin değerleri, amaçları ve hedeflerini' açıklamak amacıyla. Lakin Romano'nun Türkiye'de Kürt kimliğini niteleme şeklinin belirsiz kaldığını belirtmek gerekmektedir. Çalışma boyunca Romano 'etnik ulusalcı', 'ulusalcı', 'etnik' ve 'siyasileşmiş etnisite' gibi kavramları birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanmaktadır (s. 99). Romano Kürt kimliğinin daha yüksek bir formunun (politikleşmiş etnisite) varlığının altını çizmekle beraber bu kimliğin son birkaç yüzyılda çeşitli dini, kavmi ve dilsel ayrımlara rağmen varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir (s. 101). Romano ayrıca, bu ayrımların özellikle 1920'ler ve 1930'lar sürecinde başarısızlıkla sonuçlanan sayısız 'politikleşmiş etnik kimlik' oluşturma denemeleri boyunca bütün Kürtleri Kürt ulusalcılığına çekmek konusunda zorluklara sebep olduğunu kabul etmektedir (s. 102-108). Romano'nun iddiasına göre; PKK'nin yükselişiyle birlikte, PKK'nin Türk devletine meydan okumasıyla 'politikleşmiş etnik kimlik' birçok insanın bilincinde birincil hale gelerek bu ayrımların aşılmasını ve daha yüksek bir seviyede Kürt kimliğinin kurulmasını sağladı. Fakat Romano sadece mobilizasyon sürecine odaklanmakta ve PKK ile Kürt ulusalcılarının geçmişte bu derin ayrımları aşmak adına -ortak köken ve aynı atadan gelme miti de dâhil olmak üzere- nasıl homojen bir Kürt ulusu imajı sunduklarını tartışmamaktadır.

Romano'nun çalışmasının ciddi derece sınırlı kalmasının nedeni ise 1960'ların ve 1970'lerin Kürt aktivistleri ve siyasi grupları ile 1980'lerden itibaren PKK hakkında *çok az* sayıda birincil kaynak kullanmış olmasıdır. Bu durum, Kürt hareketinin söylemi ve kimliği konusuna neredeyse hiç dokunmadığından Romano'nun Kürt kimliğini anlamasına yönelik kayda değer engeller yaratmaktadır. Bundan ötürü, Kürt kimliğine dair bir dizi soru akıllara gelmesine rağmen bu sorular cevapsız kalmaktadır. Bu sorulardan bazıları şöyledir: Kürtlük veya Kürt olmak, Kürtler için ne

manaya gelmektedir? Kürt kimliği olgusu neleri gerekli kılmaktadır? Etnik Kürt kimliği ile 'politikleşmiş' Kürt etnik kimliği arasında nasıl bir ilişki vardır? Farklı Kürt kimliği anlayışlarının varlığına Kürt ulusalcıları tarafından nasıl açıklamalar getirilmiştir? Politikleşmiş Kürt kimliği kabul gördüğünde alt-kimliklerin durumu nasıl anlaşılmalıdır?

Bu sorunların White'ın çalışmasında da cevapsız bırakıldığını söylemek mümkündür. White'ın PKK ile alakalı analizleri PKK'nin -ortaya koyduğu siyasi projenin çekirdeğinde olmasına rağmen- Kürt ulusal kimliğini nasıl kavramsallaştırdığını ve kurduğunu göstermemektedir. Bununla birlikte, Kürtlük olgusunun manasının ne gibi pratiklerle sabitlendiğine dair de bir sorgulama bulunmamaktadır. Bunun yerine, White'ın Kürt kimliği üzerine yürüttüğü tartışma 'Kürtlerin kim olduğu üzerine' akademik bir fikir birliği sağlamanın zorluklarına dikkat çekerken Kürtleri tanımlama arayışında olanların Kürtlerin orijinleri hakkında yaptıkları tartışmaları değerlendirmektedir (s. 14-29). White, Kürt toplumu içerisinde hâkim olan dinsel ve dilsel farklılıkların altını çizerken, bu farklılıkları 'Kürt terimi üzerinde evrensel olarak kabul görmüş yeknesak bir tanım bulunmamaktadır' (s. 43) iddiasına dayanak göstermektedir. Ek olarak, White tarafından oldukça tartışmalı birtakım iddialar da ortaya konmaktadır: “ 'Zaza Kürtler' ile yakından ilişkili olan 'Alevi Kürtler' veya 'Kızılbaşlar' su götürür bir biçimde Anadolu'daki diğer azınlıklardan daha fazla Kürt değillerdir” (s. 43). White'ın iddiasına göre 'Zaza Kürtleri' ve 'Alevi Kürtleri' Deylemlerden yani ortak bir atadan gelmektedir (s. 48) ve Kürt ulusunun bir parçası değillerdir. Bu şekilde ortaya konan bir iddia sorunlu olmakla birlikte ayakta kalması zor bir argümandır. Sebebi ise, genel olarak bakıldığında, 'Zaza' ve 'Alevi' Kürtler kendilerini Kürt olarak görmekte ve Alevi Kürtlerin çoğunluğu Kurmanci konuşmakta, bu durum kendilerini dilsel ve kültürel olarak Deylemlerden ziyade Kürtlere yakınlaştırmaktadır. Ayrıca, Kürt kimliğinin Kürt hareketi veya PKK tarafından nasıl kurulduğuna odaklanmadan Kürtlüğün katı bir biçimde dinsel ve dilsel kriterlerde yorumlanması gerektiğini farz etmektedir. Aslında, genel olarak Kürt hareketi ve hususi olarak PKK, Kürt toplumu içerisindeki dini ve kültürel çeşitliliği kabul etmekle birlikte Alevi ve Zaza Kürtlerin kültürel temsiliyetleri ve gelişimi hakkında oldukça hassas olmuşlardır. Bu bağlamda, uydu aracılığıyla yapılan Kürt televizyon yayınlarında Zazaca yayınlar bulunmakta ve Alevi inancına ilişkin bilgilendirici programlar yapılmaktadır.

Sonuç ve Eleştirel Değerlendirme

Yukarıdaki çalışmalar Kürt milliyetçiliğinin yükselişine dair nedensel bir açıklama sunmaya odaklanmakta ve 1960'lar ile 1970'ler süresince Kürt ulusal hareketinin Türkiye sosyalist hareketinden ayrışması ve Kürt ulusal hareketinin ideolojik evrimi gibi ilgili birçok meseleyi göz ardı etmektedir. Bu durum ise, bu çalışmalarda 1970'lerden bu yana Kürt ulusal hareketinin ideolojisi ve hareketin Kürt kimliğini yeniden formüle etmesine ilişkin önemli sorulardan kaçınılmasına yol açmaktadır. Kürtlerin kendi kimlikleri

üzerine yürüttükleri tartışmalar, sol gruplarla olan ilişkileri de dahil olmak üzere Türk toplumu içindeki konumlarını yeniden yorumlamalarını ve devlete meydan okuyuşlarını formüle ettikleri bir “kendi üzerine düşünme” ve “kendini anlama” süreciyle gerçekleşmişti. Sonuç olarak, bu çalışmalar bağlamında, Kürt milliyetçiliğinin özgüllüğü ve Kürt milliyetçiliği içinde kurulan Kürt kimliği vurgulanmamakta veya açıklanmadan bırakılmaktadır.

Bununla beraber, PKK'nin 1990'ların başında başlayan ideolojik dönüşümü bu tartışmalarda önemli bir yer tutmasına rağmen bu çalışmalar, Kürt ulusal taleplerinin yeniden tasarlanması da dâhil olmak üzere, böyle bir dönüşümün Kürt kimliğini nasıl değiştirdiğine odaklanmamaktadır. Ne böylesine kapsamlı dönüşümlerin arkasındaki sebeplere dair ikna edici bir argüman sunulmakta ne de Kürt hakları ve taleplerinin demokrasi söylemi altında nasıl telaffuz edildiğini açıklanmamaktadır. Sadece bu değişikliklerin kapsamını göstermekle yetinmek yerine, bu dönüşümlerin Kürt kimliğini ve Kürt ulusal hareketinin yaratmayı hedeflediği siyasi projeyi nasıl etkilediğini de göstermek gerekmektedir. Kürt kimliği ve ideolojisinin yükselişini, dönüşüm sürecini ve güncel boyutlarını daha iyi anlamak için ideoloji ve kimliğe dair çok yönlü kavramsal bir anlayışı kullanmak, ilerideki çalışmalar için önemli görev olarak durmaktadır.